Modern Türklük
Araştırmaları Dergisi
Cilt 9, Sayı 3 (Eylül 2012), ss. 103-121
DOI: 10.1501/MTAD.9.2012.3.27
Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Türkçe İlk Hece Dışındaki Birincil Uzun Ünlüler Üzerine

Rysbek Alimov

Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin

ÖZET

Türkçenin artzamanlı fonolojisinin önemli meselelerinden biri birincil uzun ünlülerle ilgilidir. Ana Türkçede var olduğu düşünülen bu ünlü uzunluğu günümüzde Türkmen, Halaç ve Yakut gibi lehçelerde hâlâ düzenli bir şekilde gözlemlenmekteyken, çoğu Türk lehçesinde kaybolmasına rağmen, kendini çeşitli ses olayları aracılığıyla da olsa göstermektedir. Söz konusu olgu Türkçede fonolojik karaktere sahiptir, ancak bu durum yalnızca ilk hece ünlüleri ile sınırlıdır. Bununla birlikte hem tarihî, hem çağdaş Türk lehçelerinde ilk hece dışında da birincil nitelendirilebilen ünlü uzunluğuna rastlanmaktadır. Bazı araştırmacılar bunu kabul edilebilir görür, ancak aslında bu birincil uzun ünlüler kuralıyla çelişen bir durumdur. Bu makalede ilk hece dışındaki birincil uzun ünlüler konusu ele alınmaktadır. Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki konuyla ilgili verilerin mukayesesi sonucu bu tür ünlü uzunluğunun ilk heceden sonraki hecelere kayma sonucu meydana geldiği tespit edilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

birincil uzun ünlü, ilk hece dışı birincil ünlü uzunluğu, Ana Türkçe, Eski Türkçe, Türkmen, Halaç, Kırgız, Yakut.

ABSTRACT

The primary vowel length is one of the main issues of diachronic phonology of Turkish. It is still systematically preserved in some Turkish dialects like Khaladj, Turkmen and Yakut, and has left traces and reflexes in a number of others. The Proto-Turkish long and short vowels are phonologically distinctive, but this phonemic distinction as a rule is valid only for the first syllable. However there are plenty of cases in historical and contemporary Turkish diaects where primary long vowels occur in non-initial syllables. Although some authors agree with the assertion that the primary vowel length cannot be limited to the first stem this is actually against the rules. This paper examines the question of primary long vowels in non-initial syllables. A comparison of the data of both historical and contemporary Turkic languages proves that Turkish has not primary vowel length in non-initial syllables. The author argues that all non-initial syllable original long vowels have appeared due to length shift, i.e. the transfer of vowel length from first syllable of a

word to the other ones.

KEY WORDS

primary long vowels, non-initial syllable vowel length, Proto-Turkish, Old Turkish, Turkmen, Khaladj, Kyrgyz, Yakut

1. Giriş

Böhtlingk'in Yakut lehçesindeki örneklerine dayanarak Türkçede birincil ünlü uzunluğunun varlığı görüşünü ortaya koymasıyla birlikte XIX. yy. ortalarından bugüne konuyla ilgili lehte veya aleyhte çok sayıda araştırma yapılmıştır. Radloff ve Grønbech'in başını çektiği dilciler Türk lehçelerinde birincil uzun ünlü olgusunu kabul etmez iken, Ligeti, Räsänen, Jarring, Şçerbak, Korkmaz ve Tekin'in öncül savunucuları olduğu çok sayıdaki dilci bu görüşün aksini savunmuştur. Gelinen noktada hâlâ farklı görüşleri savunanlar olsa bile dilcilerin baskın çoğunluğu Türkçenin, ilk devresinde kronolojik bakımdan birincil diye nitelendirilen ünlü uzunluğuna sahip olduğu konusunda hemfikirdir (genişçe bilgi için bk. Tekin 1995).

Birincil ünlü uzunluğu olgusu temelde ünlülerde uzunluk-kısalık karşıtlığı şeklinde fonolojik karaktere sahiptir, fakat ünlülerin bu niceliği hem tarihî hem çağdaş Türk lehçelerinde yalnızca ilk hece ile sınırlıdır (bk. Tekin 1995: 171-186; SIGTY: 159). Buna göre, birincil uzun ünlüler Türkçede ilk hece dışında bulunmaz. Değişik, birbirinden coğrafî olarak uzak, fakat birincil uzunluk konusunda benzerlik sergileyen Türkmen, Yakut ve Halaç gibi Türk lehçelerine ait veriler zikrolunan fonetik kuralı doğrulamaktadır.

Ne var ki, söz konusu ünlü niceliğiyle ilgili tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde geçen örneklere bakıldığında birincil olarak nitelenen ünlülerin ilk hece dışında da görülebileceği ortaya çıkmaktadır.

Kaşgarlı Mahmut, örneğin, eserinin "İsimlere yapılan ziyadeler üzerine söz" bahsinde uzun ünlüsü ilk hece dışında olan kelimelere de değinir. Kendisi bunların doğru imlasının *med*'li şekiller olduğunu belirterek, örnek olarak *taġār* "çuval", *çaɯār* "ateş yakmaya yarayacak nesne, tuturak", *ḳorīġ* "koru", *arīġ* "temiz", *tanūḳ* "şahit", *ḳazġān* "kazan" kelimelerini sıralar (bk. DLT/I:17-20).

Tarihî Türk lehçelerinde birincil uzun ünlülerle ilgili söz konusu kuralla çelişen örneklere Tekin de konuyla ilgili çalışmasında "ikinci hece uzunlukları" başlığı altında yer verir. Tekin "Divan'da olduğu gibi, söz konusu Orta Türkçe sözlüklerinde (*AKT, Tarc., Muh. EbuH* – RA) yazıma bakarak ikinci hece uzunluklarını da tespit etmek mümkündür." der ve görüşünü şu örneklerle destekler: Bahc. 2 *ırāk* = MK, Trkm. *yırāk*, Kırg. *ırāk*, Yak. *irāḫ*; Bahc. (5-5, 9-14) *içīn* = Trkm. *üçīn* < **üçīn*; Tarc. *kılīç* = Yak. *kılīs*, *kılıs*, Türkm. *kılınç*, *kılıç*; Tarc. *tumān* = MK *tumān*, Trkm. *dumān*; Bahc. (27-9), Tarc., IM (Mel. 67) *uzūn* = Trkm. *uzīn* < **uzūn*; Bahc. (10-1) *yakīn* = Trkm. *yakīn* vb. (bk. Tekin

1995: 119).

Çok heceli kelimeler arasında birincil ünlü uzunluğunu ilk hece dışındaki hecelerin birinde bulunduran örneklere yalnızca tarihî değil, aynı zamanda çağdaş Türk lehçelerinde de rastlanır.

Şçerbak bu konuda "birincil uzun ünlüler ilk hecenin yanı sıra ikinci hecede de görülebilir" der ve Trkm. *oḳı:cı* "okuyucu, okur", *tanı:mal* "meşhur", *bile:n* "ile", *taşı:-* "taşımak", *ġarrı:-* "yaşlanmak", *ġalı:ŋ* "kalın", Yak. *arga:* "sırt, arka taraf" ve *törö:-* "doğmak" gibi örnekleri zikreder (Şçerbak 1970: 68).

Birincil uzun ünlülerle ilgili kurala aykırı örnekler diğer Türk lehçelerinde de görülür. Örneğin, Türkiye Türkçesinin Anadolu ağızlarında *ila:n*, *kendi: orta:* (Brendemoen, 2002: 79-81), *a:rka:/arka:, kara:, neçe:, öyke:* "öfke, hiddet", *a:lt ı:* (Tuna 1960:213-282), Kırgız Türkçesinde *caraa* "yara", *cılaan* "yılan", *kabaar-* "kabarmak", *keçee* "dün", *ileeş-* "ilişmek", Yakut Türkçesinde *arġa:* "arka, sırt", *teri:* "deri", Hakas Türkçesinde ise *uzu ·n* "uzun", *tērä ·ŋ/tėra· ·ŋ* "derin", *şıla ·n/şla ·n* "yılan" (Joki 1953) vd. örnekler kaydedilir.

Bu durum ister istemez birincil uzun ünlülerle ilgili kuralla çelişen bu olgunun nasıl izah edileceğiyle ilgili soruları akla getirmektedir. Birincil ünlülerin çok heceli kelimelerde ilk hece dışında da görülebilmesi normal midir? Eğer normal ise bu ünlü uzunluğuyla ilgili kural mı yanlış tanımlanmıştır, yoksa yukarıda zikrolunanlar istisnaî örnekler midir? Kök hece dışındaki birincil uzun ünlüler nasıl ortaya çıkmışlardır? Makalede işte bu sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır.

2. Konuyla ilgili görüşler

Bugüne kadar Türkçede iki ve çok heceli kelimelerde ilk hece dışında görülen birincil ünlü uzunluğuyla ilgili özel bir çalışma yapılmamıştır. Üstelik ilgili çalışmalarda bu nicelikteki ünlüleri kök hecesi dışında bulunduran örneklere de yer verilmiş, ancak araştırmacıların çoğu bu olguyla ilgili herhangi bir görüş bildirmemişlerdir (bk. Clauson 1972; Tekin 1995 vd.).

Örneğin, Tekin bahsi geçen çalışmasında tarihî Türk lehçelerine ait söz konusu özellikteki örneklere yer vermesine rağmen, meseleyle ilgili olarak "konusunun dışında olduğu" gerekçesiyle herhangi bir açıklama yapmaz (1995: 119).

Eski Türkçede kaydedilen ve bünyesindeki birincil uzun ünlüyü ilk hece dışında bulunduran kelimelere Tuna da kendi çalışmasında yer verir, ancak yazar birincil uzunluğun kelimenin herhangi bir hecesinde bulunabileceğini baştan kabul ettiği için bu olgunun sebepleri üzerinde durmaz (bk. Tuna 1960: 213-182; eleştirisi için bk. Tekin 1995: 86-89).

Türkmen ve Yakut lehçelerinde birincil uzun ünlülerin çok heceli kelimelerde ilk

hece dışında ve eklerde de görülebileceğini belirten Şçerbak da görüşünü durumu tespit etmekle sınırlı tutar (bk. Şçerbak 1970: 68). Benzer tutum Dmitriyev'in Türkmen lehçesindeki birincil uzun ünlülerle ilgili çalışmasında da göze çarpar. Araştırmacı ilk hece dışındaki çekimde ortaya çıkan uzunluklarla (örneğin, *ata*, ancak *ata:nı*, *ata:nın* vs.) ve uzun ünlü bulunduran eklerdeki (*-rāk*, *-dāk*ı) uzunluk meselesine örnekler vermesine rağmen, konu üzerinde ayrıntılı durmaz (bk. Dmitriyev 1955: 189-191).

Türkmencedeki ünlü uzunluğu meselesini konu eden başka bir araştırmacı da Kara'dır, kendisi bu lehçede çekimde ortaya çıkan birincil ünlü uzunluğunu ayrım yapmadan diğer uzunluklarla birlikte topluca "dolaylı ünlü uzunluğu" olarak niteler ve örneklerin hiçbirinin birincil ünlü uzunluğuyla ilgisi olmadığını söyler (bk. Kara 1998: 824-837).

Anadolu ağızlarından Kars ilinin yerel özelliklerini inceleyen Ercilasun, birincil uzunluklarla ilgili kök hece yanı sıra çok heceli kelimelerde tespit ettiği ikinci hece uzun ünlülerine değinirken, bu pozisyondaki ünlü uzamasının ekseriyetle örnekseme yoluyla meydana gelmiş olabileceğini belirtir (bk. Ercilasun 1983: 58-59).

Çalışmasında Anadolu ağızlarındaki birincil uzun ünlüleri bir araya getiren Erdem, ilk hece dışındaki ünlü uzunlukların bir kısmını Clauson (1972) ve Tekin'in (1995) eserlerine dayanarak birincil, diğerlerini ise arızî (ikincil) uzun ünlüler şeklinde niteler, ancak onların oluşum sebeplerine değinmez (bk. Erdem 2008: 502-562).

Güney Sibirya Türk lehçelerinde ilk hece dışında görülen örnekleri ise araştırmacılar tasnif etmeden, benzer veya farklı diğer örneklerle birlikte konumsal uzunluğa bağlarlar (bk. Killi 2004: 42-54; Saaya 2005).

Yukarıda da belirtildiği gibi konuya temas eden dilcilerin çoğu çok heceli kelimelerde ilk hece dışında ortaya çıkan birincil ünlü uzunluğunu örneklerde kaydetmelerine rağmen, sözü edilen uzunlukla ilgili kuralla çelişen bu durumu açıklamaya yanaşmazlar. Görüşlerini beyan edenlerin söyledikleri de birbirinden çok farklı olmakla birlikte doğrudan meselenin izahına yönelik olmayıp, konunun anlaşılması açısından yetersizdir.

3. İlk hece dışında görülen birincil ünlü uzunluğu ve uzunluk kayması

Bu olgunun aydınlatılması için öncelikle birincil ünlü uzunluğunu, ilkini takip eden hecelerinin birinde bulunduran çok heceli kelimelerin tespit edilmesi gerekirdi. Ancak meselenin açığa kavuşması ki, burada asıl amacımız zaten budur, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerine ait verilerin tümünün derlenmesini gerektirmez. Bu sebeple çalışmada örneklem olarak tarafımızca birincil ünlü uzunluğu bakımından daha muhafazakâr görünümlü Türkmen, Yakut, Halaç ve Kırgız lehçeleri seçilmiştir.

İlgili sözvarlığı verilerinin taranması söz konusu lehçelerde önemli sayıda kelimenin ilk hece dışında ikincil olmayan ünlü uzunluğu bulundurduğu tespit edilmiştir. Örneklerin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki benzer ve kökteşleriyle mukayesesi ilk hece dışında görülen bu ünlü uzunluğunun birincil nitelikte olduğunu teyit etmiştir.

Örnekler arasında yapılan mukayese, ayrıca birincil ünlü uzunluğu kuralıyla çelişen olguyla ilgili doğrudan ipucu da sunmuştur. Buna göre, söz konusu ünlü niceliğinin ilk heceden diğer hecedeki ünlüye kayma sonucu meydana geldiği ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle ilk hecedeki birincil uzun ünlü süre bakımından kısalmış, aynı zamanda bu özelliğini sonraki hecelerden birindeki, genellikle ikinci hecedeki ünlüye devretmiştir.

Aşağıda belirtilen lehçelere ait örnekler listeler hâlinde ilgili tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki paralelleriyle birlikte karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

3.1. Türkmen Türkçesindeki örnekler

1. *ata* "dede; *ağız*. baba" (TDS: 56a). Uzunluk kelimenin çekimlenmesinde ikinci hecede ortaya çıkar[1]: *ata+nı* > *ata:nı*, *ata+nın* > *ata:nın* vs. Ancak Trkm. Salır ağzında *a:ta* "dede" (Sev. ESTYa/I: 200).

2. *bäri:k* "buraya, burası, şuraya" (TDS:118b). Krş. *berü:* "id." (EDPT:355b), ancak Kırg. İçkilik ağzı *be:ri* "id." (Alimov 2010: 243), ayrıca Trkm. *be:ri* (bkz. Tekin 1995: 74).

3. *aşa:ḳ* "1. dip, alt, aşağı" (TDS: 60); ayrıca *aşa:ḳı* "aşağı, aşağıda" (TDS:60). Krş. *aşaḳ* "id." (EDPT: 259ab), ancak Muh. *a:şa:ḳ* "id." (EDPT:259a) ve kökeni *a:ş-* "aşmak" (bk. VEWT: 30a).

4. *büti:n* "bütün, tüm" (TDS: 118). Krş. *bütün* "id." (EDPT: 306b), Hal. *pitīn* "id." (WCh: 171) ve Yak. *büttü:n* "id." (Afanasyev 1994: 40), ancak Muh. *bütü:n* yanı sıra *bü:tün* (bk. EDPT: 306b).

5. *ġarrı:-* "yaşlanmak" (Şçerbak 1970:68), ayrıca (ünlü uzunluğu kısalması sebebiyle son ünlüsü genişleyen) *ġarra-* "yaşlanmak" (TDS: 151). Krş. *ḳarı:-* "id." (EDPT: 645b), ancak Kırg. *ḳaarı-* "id". (Alimov 2010: 242), Az. Nuça ağzında *ġārı-* "id." (Tekin 1995: 58).

6. *gündi:z* "gündüz" (TDS: 216). Krş. *küntüz* "id" (EDPT: 729b), Yak. *künüs* "id." (SYY: 1303), ancak DLT'de *kün* "gün; güneş" (DLT/I: 340) ile birlikte *kü:n batsıġ* "batı, garp" ve *kü:n toġsıġ* "doğu, şark" (DLT/I: 463), aynı şekilde Muh. *gün* "gün, güneş" ve *gü:n* "id." (EDPT: 725b). Bununla birlikte AA. *gü:n* "gün" (Erdem 2008: 533).

[1] Çulım Türkçesindeki benzer durum için bk. Biryukoviç 1975: 59, Kırgız Türkçesindeki durum için bk. Alimov (2010: 250).

7. *güni:n* (< *gün* "gün" +*(I)n*) "bir gün, günübirlik" (TDS: 216). Krş. için bk. 6

8. *deri* "deri" (TDS:250). Uzunluk kelimenin çekimlenmesinde ikinci hecede ortaya çıkar: *deri+m* > *deri:m*, *deri+miz* > *deri:miz* vs. Krş. *teri: ~ tiri:* "id." (SYY:2643), ancak Kırg. İçkilik ağzında *teeri* "id." (Alimov 2010:246).

9. *duma:n* "duman" (TDS: 272). Krş. *tuma:n* "id." (EDPT: 507b), ancak Yak. *tuman* "id." (SYY:2806) ve metatezli *budān*, *bıdān* "id." (SYY: 535). Kökenini AT.ye bağlama girişimleri başarısız (bk. VEWT: 498b; ayrıca ETTYa/III: 295), bu yüzden alıntı kelime olması muhtemeldir (bk. ETTYa/III: 295). İlk hâli de muhtemelen *tu:man* şeklindedir.

10. *yoġı:n* "kalın; yoğun" (TDS: 297). Krş. *yoġu:n/yoġo:n* "id." (EDPT: 904b), ancak Muh. *yo:ġun* "id." (EDPT: 904b). Kelimenin çağdaş Türk lehçelerindeki şekilleri ise maruz kaldıkları çeşitli ses olayları sebebiyle bir fikir vermemektedir (bk. Yak. *suon* "id." (SYY: 2346), Kırgızca *coon* "id." (KRS: 261).

11. *yoḳarı* "yukarı", ancak *yoḳarı:ḳ* "id." (TDS: 298). Krş. *yoḳaru:* "id." (EDPT: 906b), Yak. *soġorū* "güney, güneye" (SYY: 2257), ancak Muh. *üstün yo:karu:* "yukarı, üst"(bk. EDPT: 907a), ayrıca AA. *yu:ḳa:rı* (bk. Erdem 2008: 510).

12. *iti:gi* "çocuklarda raşitizm hastalığı" (TDS: 345). Krş. Kırg. *itiy* "id." (KRS: 305), kökeni büyük ihtimalle *iti:gi* < *i:t i:gi* "köpek hastalığı". AT. **i:t* "köpek", çünkü Kırg. Pamir ağzında *i:t* "id." (Pekacar 2000: 75-85), ayrıca Kaz. *iyt* "id." (KTS: 238a), Krkp. *iyt* "id." (RKS: 950a) ve AT. * *i:g* "hastalık" (bk. Tekin 1995: 182).

13. *içgi:n* "içtenlikle, can ü gönülden" (TDS: 345), ancak *iç* "iç, dahil" (TDS: 345). Krş. *iç* "id." (EDPT: 17b), ancak Özb. Horezm ağızlarında *i:ç* "id." (bk. ESTYa/I: 389)

14. *yöri:ş* "yürümek, yürüyüş" (TDS: 352), ayrıca *yöre-* "yürümek, hareket etmek" (TDS: 351) ve *yörüş* "harekât" (TDS: 352). Krş. *yorı:-*"id." (EDPT: 957a), ancak Muh. *yorı:-/yo:rı:-/yo:rı-* "id." (EDPT: 957a) olmasına rağmen, MK. *yo:rı-* "id." (DLT/I: 167).

15. *yüzi:n* (< *yüz* "yüz" +*(I)n*) "yüzüstü, yüzükoyun" (TDS: 354), ancak *yüz* "yüz, çehre" (TDS: 352). Krş. *yü:z* "id." (EDPT: 982a), MK. *yü:z* (DLT/III: 143) ve Yak. *sȗs* "alın" (SYY: 2414)

16. *yıla:n* "yılan" (TDS: 362a). Krş. *yıla:n* "id." (EDPT: 930a), Kırg. *cılan ~ cılaan* "id." (KRS: 279), Hlç. *gilān* (WCh: 118), ancak kökeni *yı:l-an* (bk. ESTYa/IV: 277; EWb: 200b), nitekim Yak. *sı:l-* "yerinden hareket etmek, çok zor hareket etmek; sürünmek, sürünüp gelmek" (SYY: 2439).

17. *yaḳı:n* "yakın" (TDS: 841). Krş. *yaḳın* "id." (EDPT: 904a), ancak Kırg. İçkilik ağzında *caakın* (Alimov 2010: 242)

18. *yalŋı:z* "yalnız" (TDS: 844). Krş. *yalŋu:s* "id." (EDPT: 930b), ancak Kırg. *calgız ~ caalgız* "id." (şahsî gözlem).

19. *yassı:n* (< *yatsı-n*) "akşam vakti" (TDS: 857). Krş. MKıpç. *yatsın* "yatsı vakti" (Toparlı 2007: 315a). Kökeni *yat-* "yatmak, uzanmak" (EDPT: 884a), ancak Muh. *ya:t-*

"uyumak" ve Hts. *ya:tur* "yatan, uyuyan" (bk. EDPT: 884a).

20. *oġrı:n* (< *oġrı* "hırsız" +*(I)n*) "gizlice, çaktırmadan" (TDS:481). Krş. *oġrı:* "id." (EDPT: 90a), ancak Özb. Kurama ağızlarında *urrı* "id." (bk. ESTYa/I: 413). Muhtemelen *oġrı:* < *o:ġır*, çünkü Tuv. Kızıl ağzında *ōġo'r* "id."(Joki 1953: 18) ve Koyb. *ōġor* "id." (bk. ESTYa/I: 414).

21. *oḳı:cı* "okuyucu, okur" (TDS: 486), ayrıca *oḳa-* "okumak" (TDS: 484). Krş. *oḳı:-* "yüksek sesle seslenmek, çağırmak; okumak" (EDPT:79a), ancak Kırg. *oḳu- ~ ooḳu-* "id." (şahsî gözlem). Kelimenin Türkmencedeki Karluk-Kıpçak kökenli bir etimolojik dubleti olan *oḳuvcı* 'öğrenci, şakirt' (TDS: 485) ikinci hecedeki uzun ünlünün ilk başta ikincil olduğunu düşündürür. Ancak Trkm. *satıgçı* 'küçük esnaf, tüccar' (TRS: 568) ve *satıcı* 'satıcı tezgâhtar' (TRS: 568), ayrıca *oḳıdıcı* 'öğretmen, hoca' (TDS: 486) örnekleri, *oḳı:cı* kelimesindeki uzun ünlünün birincil olduğunu kanıtlamaktadır.

22. *kimi:n* (< *ki:b* "kalıp, model" +*I*) "*gibi, dek, kadar* anlamına gelen bir edat" (TDS: 382). Krş. *ki:b* "kalıp, model" (EDPT:686ab) ve yine Trkm. *gəp* (< ET. *ki:b*) "içine saman vs. doldurulan bir kap, kalıp". Kıpçak lehçelerinde AT. /*ā*/ >> /*ə*/ için bk. Eker 2005: 59-62.

23. *ucı:z* "ucuz, pahalı olmayan" (TDS: 671). Krş. *uçuz* "kolay, değerli olmayan; ucuz, değersiz", ancak Muh. *u:cu:z* "id." (bk. EDPT: 32b).

24. *uzu:n* "uzun" (TDS: 671). Krş. *uzun* "id." (EDPT: 288b), Muh. *uzu:n* "id." (EDPT: 288b), ancak Trkm. Stavropol ağızlarında *u:zın* "id." (ESTYa/I: 571).

25. *uru:ġ* "akrabalık" (TDS: 676). Krş. *uruġ* "tohum; soy, akrabalık" (EDPT: 214b), ancak Muh. *u:ruġ* "id." (bk. EDPT: 214b).

26. *üçi:n* " için" (TDS: 687). Krş. *üçün* "id." (EDPT: 28b), kökeni belirsizdir, ancak Saleman ve Bang'a göre muhtemelen *üçi:n* < *u:ç* "uç, kenar" + *(I)n* "enstrümental eki" şeklindedir (bk. ESTYa/I:642-643).

27. *eli:n* (< *el* "el" + (*I*)*n*) "bizzat kendisi, kendi eliyle" (TDS: 806). Krş. *el*/*elig* "el, kol" (EDPT: 140b), ancak Muh. *so:l e:lig* "sol el" (bk. EDPT: 141a) ve Gag. *ʻel* "id." (bk. ESTYa/I: 260).

28. *tanı:mal* (*tanı:-* "tanımak" + *mAl*) "tanınan, ünlü, meşhur" (TDS: 633), ayrıca *tana-* "tanımak" (TDS: 631). Krş. ET. *tanı:-* "to be acquainted with" (EDPT: 516a), MK. *tanūk* "tanık, şahit" (DLT/I: 17), ancak Kırg. *taanı-* "tanımak" (KRS: 485) ve *taanımal* "bilinen, tanınan, meşhur" (KRS: 486).

29. *taşı:-* "taşımak" (Şçerbak 1970: 68), ayrıca *daşa-* "id." (TDS: 240a). Krş. AA. *da:şı- ~ ta:şı-* "taşımak" (bk. Erdem 2008: 515)

3.2. Halaç Türkçesindeki örnekler

1. *aġīr* "schwer (ağır, zor, çetin)" (WCh: 80). Krş. *aġır* "id." (EDPT: 88b), ancak DLT'de *a:ġı:r* "id." (DLT/I: 52), ayrıca Kaşk. *āğur* "id." (Tekin 1995: 58), Trkm.

Stavropol ağzı *a:ġır* "id." (bk. ESTYa/I: 85) ve Çuv. *ывăр* "id." (Tekin 1995: 58).

2. *a.zma:n* "vierjähriges Schaf (dört yıllık koyun)" (WCh: 84). Krş. Kaz., Nog., Özb. ağızlarında *azman* "кастрированный /о животных/ (iğdiş edilmiş)" (bk. ESTYa/I: 96), TT. ağızlarında *azman* "beş yaşını geçmiş davar; iğdiş edilmiş koç, keçi" (DS/I: 442), ayrıca Kırg. İçkilik ağzında *azman* "öküz" (Mukambayev 2009: 81), ancak MK. *a:zma* "iğdiş edilmiş koç" (DLT/I: 130).

3. *harqa:n~harqan* "mager, hager (zayıf, sıska)" (WCh: 126). Krş. Trkm. *a:rgın* "id." (TDS: 48b), ayrıca *a:r-* "to be tired, exhausted, weak (yorulmak, tükenmek, zayıf)" (EDPT: 193a), Kırg. İçkilik ağzı *aarı-* (I) "id." (Mukambaev 2009: 70), ancak ölçünlü Kırg. *arı-* (I) "id." (KRS: 72). Ayrıca bk. Yak. *arai-* "ослабевать от старости, перестарелости; стареть, дряхлеть (yaşlılıktan dolayı hâlsiz düşmek, yaşlanmak, yıpranmak)" (SYY: 130), ayrıca Yak. *ır-*, *ı:r-* "id." (SYY :3808).

4. *yäyla:q* "sommer, sommersitz (yaz, yayla)" (WCh: 223). Krş. *yayla:ġ* "id." (EDPT: 981b), ancak Trkm. *ya:ylag* "id." (TDS: 839b), ayrıca kelimenin ilk unsuru *ya:y* (bk. Tekin 1995: 175).

5. *bası:r-* (< *bas-*"drücken, pressen (basmak, tabetmek)" *–(I)r* Imperatif) (WCh: 86). Krş. Trkm. *basdır-* "id." (TDS: 74b), ayrıca Trkm. *bas-* "basmak, tabetmek" (TDS: 75b) ve *bas-* "id." (EDPT: 370b), ancak Muh. *ba:s-* "basmak, ezmek" (bk. EDPT: 371a).

6. *bıça:q* "kurzer Dolch, Messer (kısa hançer, bıçak)" (WCh: 87). Krş. Trkm. *pıçak* "id." (TDS: 554a), Yak. *bısah* (SYY: 633), ancak kökeni *bı:+çak* (bk. ESTYa/II: 160). Nitekim Yak. *bi:* "bıçağın keskin tarafı" (SDYY: 452) ve Kırg. *miz* "id." (KRS: 128).

7. *çola:q* "Krüppel, Arm- oder Bienamputierter (sakat, kolu veya bacağı kesik)" (WCh: 92). Krş. Trkm. *çolak* "id." (TDS: 751), Kırg. *çolok* "id." (KRS: 367), ancak onun fonetik varyantı *çoynok* "id." (KRS: 365) ve Kaz. *şoynak* "id." (KaRS: 484c). Kelimenin kökeni bu yüzden **ço:lak*.

8. *hidīş* "irdenes Geschirr (çanak çömlek)" (WCh: 131). Krş. *iḏiş* "id." (EDPT: 72), Kırg. *idiş* "id." (KRS: 295), ancak Kırg. İçkilik ağzında *i:diş*, *iydiş* "id." (Mukambaev 2009: 689).

9. *dusta:g* "gefangen, Gefangener (esir, tutuklu)" (WCh: 108). Krş. Yak. *tutsa:h* "повинный, долженствующий, обязанный, принужденный (suçlu, mecbur olan, hareketi kısıtlanan)" (SYY: 2863), ancak *tut-* "to hold, grasp, seize (tutmak, kavramak, yakalamak)" (EDPT: 451a) ve Trkm. *tut-* "id." (TDS: 661). Ancak Tuva Türkçesinde de *tut-*. Tuva lehçesindeki AT. birincil uzun ünlülerin yutaklanmayan kısa ünlülere dönüştüğü dikkate alınırsa kelimenin asıl şeklinin *tu:t-* olduğu ortaya çıkmaktadır.

10. *gelīn* "Braut (gelin)" (WCh: 117). Krş. Trkm. *gelin* "id." (TDS:16), Özb. ağızlarında *geli:n* "id." (ESTYa/III: 16), ancak Alt. Kumandı ağzında *ke:lin* "id." (Baskakov 1972: 165-166), Hak. *ki:lin* "id." (Killi 2004: 49), AA. *ge:lin* "id." (Ercilasun 1983: 58-59).

11. *gılīç* "Schwert (kılıç)" (WCh: 118). Krş. Muh. *kılīç* (bk. EDPT: 608), Yak. *kılīs~kalıs* "id.; старинный нож (eski bir bıçak türü)" (SYY: 1389), TT. ağızlarında *kılınç* (DS/VIII: 2789), ancak Trkm. *ġılıç* (TDS: 225). İlk ünlüsünün yutaklanan ünlü olmaması Tuv. *hılıç* "id." (TuvRS: 500) ve Tuv. Kızıl ağzındaki *hêliş* "id" (Joki 1953: 11) varyantılarının asıl şekillerinin **kı:lıç* olduğuna işaret etmektedir.

12. *hada:q, hadaq* "Fuss (ayak)" (WCh: 123). Krş. Trkm. *ayak* "id." (TDS: 61), Yak. *ataḫ* "id." (SYY: 191), ancak Muh. *ada:ġ* "id. (bk. EDPT: 45b). Kökeni *adaḳ* < **padaḳ* (Räsänen 1969: 5), bu durumda kelimenin ET. varyantlarından biri olan *yadaḳ* (bk. Gabain 1950: 292) *ā* > *ya* ses değişmesiyle açıklanmalıdır (örnekleri için bk. Tekin 1995: 142): *yadaḳ* < *a:dak*.

13. *haya:z* "wolkenloser Tag, wolkenloser Wetter (bulutsuz gün, bulutsuz hava)" (WCh: 127). Krş. Trkm *ayaz* "id." (TDS: 61a), Çuv. *uyar* "ясная погода, ведро, ведреный, ясный (havanın açık olması, açık ve kuru hava)" (ESÇYa/II: 298). Kökeni muhtemelen *ayaz* < **ayaŕ* < ? **hayaŕ* (bk. VEWT: 11b), ancak SUyg. *hayas*, *ak hayas* "ясное небо (açık gökyüzü)" (bk. VEWT: 11b) örneğini dikkate alırsak *a:yaz* < **a:yaŕ* < ? **ha:yaŕ* olması daha tutarlıdır.

14. *hırāq* "weit, fern (uzak, ırak)" (WCh: 132). Krş. *ıra:ḳ* "id." (EDPT: 214a), Yak. *ırāh* "id." (SYY: 3813), ancak kelimenin ET *yıraḳ* (bk. Gabain 1950: 309) varyantı *ī* > *yı* ses değişmesiyle açıklanabilir (örnekleri için bk. Tekin 1995: 142): *yıraḳ* < *ı:raḳ*.

15. *ışār-* "glaenzen, strahlen; beleuchtet, erhelt werden (parlatmak, ışıklandırmak, aydınlatmak)" (WCh: 140), ancak *ışıq, ışıx* "hell, Licht (parlak, ışık)" (WCh: 141). Krş. Az. *işar-* "id." (ESTYa/I: 674). OT. *yışı-* "parlamak" *yı* < *ī* ses değişmesiyle açıklanabilir (örnekleri için bk. Tekin 1995: 142): *yışı-* < *ı:şı-*.

16. *oda:ġ* "wach (uyanık)" (< *od-*) (WCh: 167). Krş. Trkm. Göklen ağzında *oyak* "id." ve Az. *oyaġ* (ESTYa/I: 429), ayrıca EUyg. *oduġ/odhauh* (Br.) "id." (Gabain 1950: 320). Ancak aynı kökten gelen Çuv. *văran-* (= OT. *otun-*) "uyanmak", kelimenin en eski şeklinde uzun ünlünün önses durumundaki ünlü (*o:d-*) olduğunu düşündürmektedir.

17. *oġlāq, oġla:q* "Zicklein (oğlak)" (WCh: 167). Krş. *oġla:ḳ* "id." (EDPT: 84b), Trkm. *ovlaḳ* "id." (TDS: 478), buna rağmen ilk şeklinin *o:ġlaḳ* olması daha muhtemeldir.

18. *pitīn* "ganz (bütün, tüm)" (WCh: 171). Krş, *bütün* "id." (EDPT: 306b), Trkm. *büti:n* "id." (TDS: 118) ve Yak. *büttü:n* "id." (Afanasyev 1994: 40), ancak Muh. *bütü:n* yanı sıra *bü:tün* (bk. EDPT: 306b).

19. *qa'çān* "wann (ne zaman)" (WCh: 173), ancak *qāçanqa-tā* "bis wann (ne zamana kadar)" (WCh: 173). Krş. *ḳaçan* "when, whenever (ne zaman)" (EDPT: 592a), ancak Muh. *ḳaça:n* "id." (bk. EDPT:592a), Kırg. *kaçaankı* (*ḳaça:n* "id." + *kI* "aitlik eki") "ne zamanki; bir zamanlara ait, çok eski" bk. Osmonkulov 2009). Kelimenin kökü AT. **ḳa*, ancak ondan türeyen örnekler (bk. ESTYa/V: 191) kelime kökünün **ḳā* olması gerektiğine işaret etmektedir.

20. *qarāl-* "schwarz werden (karalamak)" (WCh: 174), ancak *qara* "schwarz (siyah)" (WCh: 174). Krş. ET. *ḳara:r-* "id." (EDPT: 663a) ve *ḳara:* "id." (EDPT:648b), Trkm. *ġaral-* "id." (TDS: 147) ve *ġara* "id." (TDS: 144), ayrıca Yak. *ḫara* "id." (SYY: 3329), ancak *ḫara:r-* "id." (SYY: 3343). Rudgren'e göre *ḳara* "siyah" < *ḳar-* "karıştırmak" (bk. ESTYa/V: 287), Türkmence ise son fiil *ġa:r-* "id." (TDS: 150) şeklindedir. Bu durumda fiil kökünün aslı *ḳa:r-* ve AT. **ka:ra*'daki birincil uzun ünlü sonraki devirlerde kısalmasına rağmen, çekimde bir sonraki heceye kayarak ortaya çıkar.

21. *qışlāg, qışlaġ* (< *kış+lAg*) "Winterquartier (kışlak)" (WCh: 177). Krş. *ḳışla:g* "id." (EDPT: 672b) ve *ḳış* "winter (kış)" (EDPT: 670a), Çuv. *hĕl* "id." (ESÇYa: 341). Ramstedt *ḳış* ile Korecedeki *kjeil*, *kjeul* "id." kelimesinin ortak olduğunu düşünür, ancak Doerfer bu görüşe Korece örnekteki ünlünün uzun, Türkçe varyantındaki ünlünün ise kısa olduğu görüşüne dayanarak itiraz eder (bk. ESTYa/VI:258). EDPT ve WCh'taki örnekler şunu düşündürmektedir: ET. *ḳış* < AT. **ḳa:l* (= Kor. *kjeil*, *kjeul*) > Çuv. *hĕl*.

22. *qiya:q* "eine weiche Pflanze, Tiernahrung (yumuşak bir bitki, hayvan yemi)" (WCh: 177). Krş. TT. ağızlarında *ḳıyaḳ* "sazlık yerlerde biten, hayvanların çok aç kalmadıkça yemediği, kalın ve kuruduğu zaman yanları keskinleşen bir çayır otu" (DS/VIII: 2854), Kırg. *ḳıyaḳ*, *ḳıyġaḳ* "bot. *Leymus ramosus*; yapraklarının kenarları keskin olan bütün otlar" (KRS 479: 502). Belli ki, *ḳıyak* < *ḳıyġak* < *ḳıy-* "çapraz kesmek" + *ġAḳ*. Şçerbak'a göre *ḳıy-* << AT. **ḳīy-* (bk. ESTYa/VI: 199), Clauson'a göre ise *ḳıy-* < *ḳıḏ-/ʾḳı:ḏ-* (EDPT: 595b). Her halükarda ilk hecedeki ünlü birincil uzunluktadır.

23. *qızār-* "braten, backen (intransitiv), rot werden (kızarmak (geçişsiz), kırmızı olmak)" (WCh: 177). Krş. ET. *ḳızar-* "id." (EDPT: 685a), Trkm. *ġızar-* "id." (TDS: 221). Belli ki *ḳızar-* < *ḳız+Ar-*, ancak ilk unsurun ünlüsü uzun olmalıdır, çünkü Hlç. *qı:z* "rot sein (kırmızı)" (WCh: 177), ayrıca Yak. *ḳı:s* (V) "id." (SYY: 1429).

24. *qula:q, qulāq* "Ohr (kulak)" (WCh: 179). Krş. ET. *ḳulḳaḳ*, *ḳulaḳ* "id." (EDPT: 621a), Trkm *ġulaḳ* "id." (TDS: 203), ancak Muh. *ḳula:ḳ* "id." (bk. EDPT: 621a). İkinci hecedeki ünlü uzunluğu *ġ* düşmesiyle ilgili telâfi uzunluk olarak görülebilir, ancak Yak. *ḳulġa:ḫ* "id." (SYY: 1204) bu görüşü geçersiz kılmaktadır. Kökeni muhtemelen ilk ünlüsü uzun *ḳu:lġaḳ* şeklindedir.

25. *sıçġa:n, sıçġān* "Maus, Rate (fare, sıçan)" (WCh: 18). Krş. ET. *sıçġa:n* "id." (EDPT: 796a), Trkm. *sıçan* "id." (TDS: 626), ancak Muh. *sı:çga:n* "id." (bk. EDPT: 796b), ayrıca Altayca *şü:şken* "zoo. Siphneus Aspalax, Altaylarda bulunan sıçana benzer bir kemirgen" (bk. ESTYa/VI: 461).

26. *sorāġ* "Suche (arama, sorgu)" (WCh: 191). Krş. Trkm. *so:raġ* "id." (TDS: 604) ve *so:ra-* "sormak" (TDS: 607).

27. *şinā, şina* "Kies, kleine Steinchen (çakıl, küçük çakıl taşları)" (WCh: 195). Krş. Kırg. *şınaa* "kama, takoz" (KRS: 421). Kökeni muhtemelen ilk ünlüsü uzun *şı:na* şeklindedir.

28. *tāᵘlāq, tālāq* "Milz (dalak)" (WCh: 197). Krş. Trkm. *da:laḳ* "id." (TDS: 236a).

29. *taşġa:r, taşġar* "draussen (dışarı, dışarıda)" (WCh: 199). Krş. Trkm. *daşarı:k, daşarı* "id." (TDS: 240b), ancak MK. *ta:ş ye:r* "a court yard; a foreign country (avlu, dış ülke)" (bk. DLT/II: 74) aynı şekilde ET. Brahmi yazılı metinlerde *tāshāru* "dışarı" (bk. Tekin 1995: 94). Yine TT. Anadolu ağızlarında aynı kökten gelen *da:şı-* ~ *ta:şı-* "taşımak" (bk. Erdem 2008: 515).

30. *uza:q, uzāq* "lang, langwierig (uzak, uzun)" (WCh: 211), ayrıca *uzān-, uzāt-* (WCh: 211). Krş. Trkm. *uzaḳ* "id." (TDS: 671a), aynı şekilde *uzan-, uzat-* (TDS: 671b), ayrıca ET. *uzak* "id." (EDPT: 283a), ancak *uza:-* "to be, or become, long, or long drawn out (uzamak)" (EDPT: 281a), Yak. *usa:-* "id." (SYY: 3076). Söz konusu kelimeden türeyen *uzun* kelimesinin Trkm. Stavropol ağzında *u:zın* (bk. ESTYa/I: 571) olması şu ses değişmesine işaret etmektedir: ET. *uza:-* < AT. **u:za-*.

31. *uzūn* "long (uzun)" (WCh: 211). Krş. ET. *uzun* "id." (EDPT: 288b), ancak Trkm. *uzı:n* "id." (TDS: 671b), Yak. *usu:n* "id." (SYY: 3089). Kelimenin Trkm. Stavropol ağzında *u:zın*, bazı Türkmen ağızlarında *uzzıyn* ve *uzzın* (bk. ESTYa/I: 571) ve Çuvaşçada *vărăm* olması, onun AT. **u:zun* olması gerektiğine işaret etmektedir.

32. *yama:ġ hat-* "flicken (yama" (< *yama-* "flicken (yamamak)") (WCh: 220), yine *yamma-* "etwas fest und mit einem Schlag zusammenkleben, zusammenfügen (birleştirmek, yamamak)" (WCh: 220). Krş. Trkm. *yama-* "id." (TDS: 846a). Kökeni muhtemelen AT. **ya:-* "yanaşmak, bitişmek" şeklindedir, çünkü aynı kökten türeme ET. *ya:kın* "yakın", *ya:ka* "yaka" ile anlam ve şekil benzerliği söz konusudur.

33. *yazāt-* "ausbreiten (yaymak, açmak)" (WCh: 221). Krş. *ya:ḏ-* "to spread out (yaymak)" (EDPT: 883), ancak Trkm. *yay-* "гинден язмак, гермек; малим этмек, аян этмек, яйратмак (genişletmek, germek, yaymak)" (TDS:839b), ancak *ya:y-* "хамыры оклав билен ики тарапа тогалап юкалтмак, хамыра язгын форма бермек (hamuru oklava ile inceltmek, hamura yaygın şekil vermek)" (TDS: 839b).

34. *yıpa:ġ, yıpāġ* (< *yup+a-ġ*) "Lüge (yalan)" (WCh: 226). Krş. *ya:b yo:b* "trick, deceit, fraud (hile, aldatma)" (EDPT: 870b), ancak *yov* "(presumably) to cheat, defraud (muhtemelen) hile, aldatmak)" (EDPT: 871b).

35. *gila:n* "Schlange (yılan)" (WCh: 118). Krş. *yıla:n* "id." (EDPT:930a), Trkm. *yıla:n* "id." (STYa 362a), Kırg. *cılan~cılaan* "yılan" (KRS: 279), ancak kökeni *yı:l-an* (bk. ESTYa/IV: 277; EWb: 200b). Nitekim Yak. *sı:l-* "трогаться с места, еле двигаться; ползти, ползать, подползать (yerinden hareket etmek, çok zor hareket etmek; sürünmek, sürünüp gelmek)" (SYY: 2439).

3.3. Kırgız Türkçesindeki örnekler

1. *acaa* "yaşça büyük, itibarlı bir kimse" (Mukambayev 2009: 79). Krş. *eçi:* "1. junior paternal uncle, elder brother; 2. an old man (or woman)" (EDPT: 20ab), ancak Alt.

Kuu Kiji ağzındaki *ayca* "брат отца – Vaterbruder (amca)"(VWTD/I: 57) örneği kelimenin asli şeklinin *e:çi* olduğuna işaret etmektedir.

2. *alaa* (< *a:ra*) "apış arası" (KRS: 44). Krş. *a:ra* "between (two places), among (a number of people)" (EDPT: 196a), Trkm. *a:ra* "id." (TDS: 46b), Yak. *a:ra* "путь, дорога (между двумя пунктами)" (SYY: 126).

3. *araaçı ~ araçı* "aracı, arada kalan" (KRS:63). Krş. Trkm. *a:raçı* "id." (TDS: 48b).

4. *egee* "sahip, iye" (Alimov 2010: 244), ancak ÖK. *ee* (KRS:971). Krş. ET. *i̯di:* "id."(EDPT: 41a), Yak. *iççi* "id." (SYY: 989), ancak Hlç. *eydi* "id." (WCh:112). Son örnek ET. *i̯di:* < AT. **i:̯di* gelişimine işaret etmektedir.

5. *calaa* " iftira, isnat" (KTS: 219). Krş. *yala:* "id." (EDPT: 918a). DLT'de *yala* "töhmet, itham, birinin hakkında kötü sanıda bulunmak" (DLT/III: 25). İlk şeklinin *ya:la* olması muhtemeldir.

6. *caraa ~ cara* "yara" (KRS:230). Krş. Trkm. *yara* "id." (TDS: 852b), ancak aynı zamanda *ya:ra* "id." (bkz.Tekin 1995: 69), bununla birlikte Yak. *ha:rı, ha:rıa* "норица, конская болезнь, глубокая язвина на загривке (atlarda görülen bir tür yara, at yelesinde görülen derin yara)" (SYY: 3369). Ayrıca TT. Anadolu ağızlarında *ya:ra* "id." (bk. Erdem 2008: 519).

7. *cılan ~ cılaan* "yılan" (KRS 279). Krş. *yıla:n* "id." (EDPT:930a), Trkm. *yıla:n* "id." (STYa:362a), Hlç. *gilān* "id." (WCh:118), ancak kökeni *yı:l-an* (bk. ESTYa/IV:277; EWb:200b). Nitekim Yak. *sı:l-* "трогаться с места, еле двигаться; ползти, ползать, подползать (yerinden hareket etmek, çok zor hareket etmek; sürünmek, sürünüp gelmek)" (SYY: 2439).

8. *çanaa ~ çana* "kızak" (KRS: 344). Krş. Trkm. *şa:na* "id." (TDS: 765).

9. *ereen ~ eröön* (< *ye:r-An*) "itici, nahoş, yakışıksız; garip" (KRS: 464). Krş. *ye:r-* "id." (EDPT: 955ab) ~ *er-* "id." (DTS 175). Bununla birlikte yine Kırg. *ceer-* "id." ve TT. Anadolu ağızlarında *yi:rin-* "yerinmek, üzülmek, iğrenmek" (bk. Erdem 2008: 552).

10. *ıraaḳ* "ırak, uzak" (KRS: 435). Krş. *ıra:ḳ* "id." (EDPT:214a), Yak. *ırāh* "id." (SYY: 3813), *hırāq* "id." (WCh:132), ancak kelimenin ET. *yıraḳ* (bk. Gabain 1950: 309) varyantı *ī* > *yı* ses değişmesiyle açıklanabilir (örnekleri için bk. Tekin 1995: 142). Bu durumda *yıraḳ* < *ı:raḳ*.

11. *ileeş-* "ilişmek, yapışmak" (KRS: 301). Krş. *iliş-* "id."(EDPT: 153b), ancak Trkm. *i:liş-* "id." (TDS: 336a) ve Yak. *i:lis-* "спутываться (ilişmek, dolanmak)" (SYY: 927).

12. *ıylaaḳ* "gözü sulu", ancak *ıyla-* "ağlamak" (KRS: 426). Krş. *ıġla:-* "id." (EDPT: 85b), ancak Trkm. *a:gla-* "id." (TDS: 18a) ve *a:glaḳ* "id."(TDS: 18a).

13. *ḳabaar- ~ ḳabar-* "kabarmak, şişmek" (KRS: 310), fakat fonetik varyantı *köböör-* "şişmek; şişmanlamak" (KRS: 413). Krş. *ḳabar-* "id." (EDPT: 585b), ancak Trkm. *ga:bar-* "id." (TDS:127) ve Hlç. *qaᵃpar* "Blasse, Aussschlag (kabarcık)" (WCh: 173).

14. *kebee (kebee ḳursaḳ* "göbeği sarkık") (KRS: 365), ayrıca *kebeer* "1. şişkin, şişmiş" (KRS:365) Krş. Trkm. *gębe* "id." (Tekin 1995: 75) ve *gəbe* "id." (TDS: 232).

15. *keçee* "dün; akşam" (KRS: 384). Krş. *kėçe:~ gėçe:* "id." (EDPT: 694b), ancak Trkm. *gi:ce* "id." (TDS: 170) ve Yak. *kiese ~ kiehe* (SYY: 1077).

16. *sura-* "sormak, istemek" (KRS: 156), ancak çekimde *suraap* (< *sura-p*) ve *suraar* (< *sura-p*). Krş. Yak. *sura:-* "id." (SYY: 2360), ancak *so:r-* (EDPT: 843b-844a) ve Trkm. *so:ra-* (TDS: 604).

17. *talaan ~ taloon* "talan, yağma" (KRS: 196). Krş. *tala:-* "to damage, pillage (zarar vermek, yağmalamak)" (EDPT:492a) ve Yak. *tala:-* "id." (SYY:2533), ancak Kırgızca türemiş örnekle aynı anlamda Trkm. *ta:laŋ* (TDS:632). Bu yüzden kelimenin kökü olan fiilin ilk şekli *ta:la-* olmalıdır.

18. *tanoo* "hayvanın burun delikleri" (KTTS: 575). Krş. Trkm. *ta:na* "id." (TDS: 634).

19. *udaa* (< *u:ḏ-a*) "takiben, peşi sıra" (KRS: 299). Krş. *u:ḏ* - "to follow, to fit (takip etmek, uymak)" (EDPT: 38a), Trkm. *uy-* "id." (TDS: 272a), ancak Yak. *uta:* "продолжение, следование одного чего-либо за другим; около, приблизительно, незадолго (devam, peşi sıra gelme, yaklaşık)" (SYY:3093), ayrıca Hak. ve Tuv. *uda:* "id." (ESTYa:566). VEWT:510'da kelimenin Moğolca (*udaġa* >) *udaa* "on of a number recurring or multiplied instances, or repeated acts; occasion, instance" örneğinden getirilmesi doğru olamaz, çünkü Kırg. *udaa*'nın Kaz. ve Kkalp. şekilleri olan *udayı* "id." (KaRS: 458) Moğolca (*udaġa* >) *udaa* ile açıklanamaz.

20. *ulaarı-* "uzamak, uzunlaşmak" (KRS: 302), ancak *ula-* "ulamak, bağlamak". Krş. sonuncuyla aynı anlamda *ula:-* (EDPT: 126b), Trkm. *ula-* (TDS: 673b), fakat Yak. *u:la:-* (IV) "прибавлять (ulamak, eklemek)" (SYY: 2992) .

21. *uzaak* "uzak" (Mukambaev 2009: 965), ancak *uzak* (Yudahin 1999: 798). Krş. Tkm. *uzak* (Hamzayev 1962: 671), Hlç. *uzāk* (Doerfer-Tezcan 1980: 211. Ancak kökeni için bk. 3.1'deki 30., 31. maddeler.

22. *ögöö* "eğe, bileme aracı" (KRS: 587). Krş. Tkm. *i:ge* (TDS: 330)

23. *törööt* (*törö-*"doğurmak" + *-t*) *"doğum"* (şahsi gözlem), ancak ÖK. *töröt* (KRS: 261). Krş. Yak. *törö:-* "id." (SYY: 2779), Trkm. *döre-* "id." (TDS: 269a), ancak Uyg. ağızlarında *tö:re-* "yaratmak; doğurmak" (bk. ESTYa/III: 283), ayrıca Altay ağızlarında *tö:zö-* "id." (Verbitskiy 1884: 368).

3.4. Yakut Türkçesindeki örnekler

1. *ara:r-* (*a:ra* + *r-*)" разделять на 2 части, отделять, отлучить (ikiye ayırmak, ayırmak, koparmak)" (SYY: 135), ancak Yak. *a:ra* "путь, дорога между двумя пунктами (iki nokta arasında mesafe, yol)" (SYY: 126). Krş. *a:ra* "id." (EDPT: 196a), Trkm. *a:ra* "id." (TDS: 46b).

2. *arġa:, arġa:n* "тыл, зад, задняя сторона чего-либо; запад (arka, bir şeyin arka tarafı; batı)" (SYY: 142). Krş. Tuva Kızıl ağzında *arġa ·* (Joki 1953:7), ancak TT. Anadolu ağızlarındaki *arḳa:* yanı sıra *a:rḳa:* varyantı (bk. Erdem 2008: 507-508) ve Sal. *yarḫa* (bk. ESTYa/I:174) söz konusu kelimenin asıl şeklinin *a:rḳa* olduğuna işaret etmektedir.

3. *asa:ḫ* "сырой, влажный, гнилой (ıslak, nemli, çürük)" (SYY: 172). Krş. Kaz. *sasıḳ* "вонючий, зловонный; тухлый; вонь (kokuşmuş, çürümüş; pis koku)" (KaRS: 400) Kırg. *sasıḳ* "id." (KRS: 138), ancak ağızlarda *sassıḳ* "id." (Mukambayev 2010: 790), Özb. *sassıḳ* (URS: 371). Türkmencedeki *sāsıḳ* "id." (bk. Tekin 1995:68) kelimenin birincil uzun ünlüsünün ilk hecede olduğuna delalet etmektedir.

4. *aḫsa:-* "ослабляться, слабеть, терять силу или упругость, подаваться (zayıf düşmek, güçsüz, takatsiz)" (SYY: 205). Krş. *axsa:-* "to limp, be lame (topallamak, aksamak)" (EDPT: 95b), ancak Trkm. *aġsa-* "id." (TDS: 20a), Kırg. *aḳsa-* "id." (KRS: 39). Kelimenin ET. *a:ġ-* "çevirmek, döndürmek" + *-sA-* (bk.ESTYa/I: 74) şeklindeki kökeni onun ilk varyantının *a:ġsa-* olduğunu göstermektedir.

5. *büttü:n* "без исключения (istisnasız)" (SYY: 596), ancak etimolojik dubleti *bütün* "весь, целый, цельный, нераздельный, полный (bütün, tüm, tam olarak)" (SYY: 597). Krş. *bütün* "id." (EDPT: 306b), ancak Trkm. *büti:n* "id." (TDS:118) ve Hal. *pitīn* "id." (WCh:171). Muh. ise *bütü:n* yanı sıra *bü:tün* (bk. EDPT:306b).

6. *ılġa:-* "перебирать, отделять, освобождать (seçmek, ayırmak, boşaltmak)" (SYY: 3783) ancak aynı anlamda *sılġay-* (SYY: 2446). Krş. Kırg. *ılġa-* "id." (KRS: 430). Ses denklikleri dikkate alındığında Yak. son örneğin *sılġay-* < *yılġa:-* şeklinde geliştiği görülür. Önsesteki *yı* < *ī* geldiği düşünülürse (örnekleri için bk. Tekin 1995: 142) Yak. her iki örneğin de AT. **ı:lġa-* fiiline dayanan etimolojik dubletler olduğu ortaya çıkmaktadır. AT. **ı:lġa-* fiilinin eş kökenlisi ayrıca ET. *elge-* "elemek, (arasından) seçmek" fiilidir.

7. *inyiāx* "голень у скота (incik)" (SYY: 941). Krş. Trkm. *i:ncik* "id." (TDS:339b). Tobol Tatar ağzında *yincik* "baldır kemiği" (Tekin 1995: 76).

8. *keŋe:-* (*kieŋ* + *A-*)"расширяться (genişlemek)" (SYY: 1033), ancak *kieŋ* "широкий (geniş)" (SYY: 1074). Krş. Hlç *kī^{e}ŋ* "id." (WCh: ??), Trkm. *gi:ŋ* "id." (TDS: 171), ayrıca *gi:ŋe-* "id." (TDS: 171).

9. *solo:-* (*suol* + *A-*)" "открывать путь (yol açmak)" (SYY: 2269), ancak *suol* "дорога, путь (yol)" (SYY: 2342). Krş. *yo:l* "id." (EDPT: 917ab), ayrıca Hlç. *yū^{o}l* "id." (WCh: ??), Trkm. *yo:l* "id." (TDS: 299b).

10. *tüse:-* "видеть сон (rüya görmek)" (SYY: 2920), ancak *tü:l* "сон (rüya, düş)" (SYY: 2887). Krş. *tü:ş* "id." (EDPT: 559a), ayrıca Trkm. *düyş* "id." (TDS: 277b).

11. *tara:* "чесать, расчесывать, вычесывать, зачесывать (taramak)" (SYY: 2564). Krş. *tara:-* "id."(EDPT: 532ab), Karagas ağzında *tara:-* "id." (bk. ESTYa/III: 147), ancak Trkm.

dara- "id." (TDS: 239a). İlk şeklinin **ta:ra-* olması muhtemeldir.

12. *teri: ~ tiri:* "кожа, шкура (deri)" (SYY: 2643). Krş. Trkm. *deri* "id." (TDS: 250), ancak çekimde *deri:m* vs. (bk. 3.1'deki 8. madde), ancak Kırg. İçkilik ağzında *teeri* "id." (Alimov 2010: 246)

13. *törö:-* "рождаться, родиться (народиться), рожаться; происходить от-кого или от-чего либо (doğmak, türemek)" (SYY: 2779), Krş. Trkm. *döre-* "id." (TDS:269a), ancak Uyg. ağızlarında *tö:re-* "yaratmak; doğurmak" (bk. ESTYa/III: 283), ayrıca Alt. ağızlarında *tö:zö-* "id." (Verbitskiy 1884: 368).

14. *asɪ:* "горький, едкий, кислый, соленый (acı, buruk, ekşi, tuzlu)" (SYY: 175). Krş. *açɪġ* "id." (EDPT: 21b), ancak kökeni *açɪ:-* "to be bitter (acımak, acı olmak)" (EDPT: 20b). Özb. *äççik* "id." (URS: 30), Trkm. *a:cɪ* (TDS: 25) ve Az. Ağızlarında *a:ci* "id." (bk. ESTYa/I: 89) kelimenin asıl şeklinin *a:çɪġ* olduğuna işaret eder.

4. Ünlü uzunluğu kaymasının özellikleri

Yukarıdaki örneklerden görüldüğü üzere iki ve çok heceli kelimelerde birincil uzun ünlünün ilk hecedeki pozisyonu sabit olmayıp, belirli durumlarda diğer hecelerdeki aslen kısa olan ünlülerin birine kaymaktadır. Ünlü uzunluğu kayması örneklere göre şu durumlarda karşımıza çıkar:

İki veya çok heceli kelimelerde son hece açık ise ilk hecedeki birincil ünlü uzunluğu diğer heceye kayar: AT. **a:ta* (>> Trkm. Salır ağzı *a:ta*) >> Trkm. *ata:* (çekimde), AT. **e:çi* (>> Alt. Kuu Kiji ağzı *ayça*) >> Kırg. *acaa,* AT. **ḳė:çe* (>> Trkm. *gi:ce*; Yak. kiese) >> Kırg. *keçee*, AT. **so:r-* (= ET. *so:r-*; Trkm. *so:ra-*) >> Yak. *sura:-* "id." (SYY:2360), AT. **o:ḳɪ-* (>> Kırg. *oḳu- ~ ooḳu-*) >> Trkm. *oḳa:cɪ*, AT. **ta:nɪ-* (>> Kırg. *taanɪ-*) >> MK. *tanūḳ*, Trkm. *tanɪ:mal,* AT. **te:ri* (= Kırg. İçkilik ağzı *teeri*) >> Yak. *teri:*, *tiri:*, AT. **ya:ra* (= Trkm. *ya:ra*; Yak. *ha:rɪ, ha:rɪa*) >> Kırg. *caraa*, AT. **yo:ḳaru* >> Yak. *soġorū*, AT. **yo:rɪ* (= MK. *yo:rɪ-*) >> Trkm. *yöri:ş-* vd.

Kırgız Türkçesinde, örneğin, bu ses olayı alıntı kelimelerde de görülür: *kösöö* (KRS: 431) < Fa. *kōsa* "seyrek sakallı veya sakalsız", *döröö* (KRS: 199) < Fa. *dara* "iki dağ arasındaki yarık, dere", *toboo* (KRS: 739) < Ar. *tawbat* "tövbe etmek, pişmanlık duymak", *apaat* (KRS: 60) < Ar. *āfat* "bela, felaket" vd.

Örneklere bakılırsa, ünlü uzunluğundaki kayma daha çok yukarıdaki gibi bağdaşık ünlü eksenine sahip, açık hece ile biten iki veya çok heceli kelimelerde görülür. Bu tür kelimelerdeki uzunluk kayması Türkçede genel olarak kelime vurgusunun son hecede bulunmasıyla açıklanabilir. Diğer bir deyişle bağdaşık ünlü eksenine sahip çok heceli kelimelerde son hece ünlüleri kelime vurgusu sebebiyle öncekilere kıyasla daha baskın ve uzun telaffuza sahiptirler.

İki veya çok heceli kelimelerde ilk hecedeki birincil uzun ünlü bir dar ünlü ise

uzunluk sonraki hecenin geniş ünlüsüne kayar. Kanaatimizce, bu durum da kelime vurgusu ve ünlü uzunluğunu üzerine çeken sonraki hecedeki geniş ünlünün karakterine bağlanabilir. Örneğin, AT. * *yı:lan* (>> Yak. *sı:l-*) >> Trkm. *yıla:n*, AT. * *bı:çak* (>> Yak. *bi:*) >> Hlç. *bıça:q*, AT. **ı:raḳ* (> ET. *yıraḳ*, *ıra:ḳ*) >> Hlç. *hırāq*, AT. **ḳı:zar-* >> Hlç. *qızār-*, AT. **u:zaḳ* >> Hlç. *uza:q*, *uzāq*, AT. **i:liş-* (= Trkm. *i:liş-*) >> Kırg. *ileeş-* vd.

Kelimenin ek alarak genişlemesiyle birlikte birincil uzun ünlünün tekrar ortaya çıkması: Trkm. *tana-* , ancak *tanı:mal*, *oḳa-* ancak *oḳı:cı*, *yöre-*, ancak *yöri:ş*. Bu ses olayı sadece Türkmenceye özgü olmayıp, aynı zamanda Kırgız, Altay, Altay-Kumandı ağzı, Şor, Hakas, Çulım gibi diğer Türk lehçelerinde de karşımıza çıkar. Örneğin, Çulım Türkçesinde *ḳas* (< AT. **ḳa:z*) + *(I)m* (1. t. iyelik e.) > *ḳa:zım* "kazım", *çon* (AT. **to:n*) + *(I)m* (1. t. iyelik e.) > *ço:nım* "giysim" vd. (bk. Biryukoviç 1975:59; Alimov 2010: 250).

Bununla birlikte Türkmenceye ait yukarıdaki örneklerdeki son dar ünlünün genişlemesi de aslında şu şekilde açıklanabilir: AT. **ḳa:rı-* >> Trkm. *ġarrı:-* > *ġarra-*, AT. **ta:nı-* >> Trkm. *tanı:* > *tana-*, AT. **ta:şı-* >> Trkm. *taşı:* > *daşa-*, AT. **o:ḳı-* >> Trkm. *oḳı:* > *oḳa-* ve AT. **yö:ri-* >> Trkm. *yöri:* > *yöre-*. Bu durumda açık hece ünlüsü olması sebebiyle ilk başta uzunluğu üzerine çeken son hecenin dar ünlüleri ünlü uzunluğunun pozisyonunu korumak için geniş ünlülere dönüşmüş olmalıdırlar. Tuna, diğer Türk lehçelerinde de görülen bu tür ünlü genişlemesine ünlülerde görülen *ağırlık uyumu* (*dengeleme*) olayının sebep verdiğini iddia eder (bk. Tuna 1960: 276-277).

Türkmen ve Halaç lehçelerinde birincil uzunluğun ilk hecenin geniş ünlüsünden sonraki hecenin dar ünlüsüne kaydığı görülür: Hlç. *aġīr*, Hlç. *gelīn*, Trkm. *yakı:n*, Trkm. *yalŋı:z*, *yogı:n* vd.

4. Sonuç

İlk hecesi dışında birincil uzun ünlü bulunduran kelimeler tarihî ve çağdaş Türk lehçelerine ait veriler kullanılarak mukayese edildiğinde, aslında ilk hece dışında birincil özellikli uzun ünlülerin bulunmadığı, bu tür ünlülerin var olduğu düşünülen örneklerdeki durumun ise ünlü uzunluğunun sonraki hecelere kayma gibi bir ses olayı sonucu oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Bu ses olaylarının Türk lehçelerinde daha çok ünlü uzunluğunun sonraki açık hece ünlüsüne ve ilk hecedeki dar ünlüden sonraki hecedeki geniş ünlüye kayması şeklinde gerçekleştiği saptanmıştır. Kronolojik bakımdan birincil ünlü uzunluğundaki kaymanın Eski Türkçeden beri görüldüğü tarihî lehçelerdeki verilerle kanıtlanmaktadır. Yine örneklere bakılırsa bu ses olayının hem tarihî, hem çağdaş Türk lehçelerinde tutarlı, ancak fragmanlı olduğu görülmektedir. Son olarak Türkçedeki veriler ilk hece dışında birincil uzun ünlülerin bulunmadığını bir kez daha teyit etmektedir. Çok heceli kelimelerde ikinci ve sonraki hecelerde ortaya çıkan ünlü uzunlukları ise birincil uzun ünlülerin sebep olduğu ses olayları sonucu olarak kabul edilmelidir.

Kısaltmalar

AA	Anadolu Ağızları	Kırg.	Kırgız Türkçesi
Alt.	Altay Türkçesi	Koyb.	Koybal ağzı
AT.	Ana Türkçe	MK.	Kaşgarlı Mahmut
Ar.	Arapça	MKıpç.	Memluk Kıpçak Türkçesi
Az.	Azerbaycan Türkçesi	Muh.	İbn-i Muhenna Lügatı
Çuv.	Çuvaş Türkçesi	Sal.	Salar Türkçesi
ET.	Eski Türkçe	SUyg.	Sarı Uygur Türkçesi
Fa.	Farsça	Trkm.	Türkmen Türkçesi
Gag.	Gagauz Türkçesi	TT.	Türkiye Türkçesi
Hlç.	Halaç Türkçesi	Tuv.	Tuva Türkçesi
id.	idem (aynı)	OT.	Orta Türkçe
Kaşk.	Kaşkay ağızları	Özb.	Özbek Türkçesi
Kaz.	Kazak Türkçesi	Uyg.	Uygur Türkçesi

Kaynaklar

AFANASYEV, P. S. (1994) *Kratkiy Tolkovıy Slovar Yakutskogo Yazıka. Saha Tılın Bıhaarıllaah Kılgas Tılduta*. Yakutsk: Biçig.

ALİMOV, R. (2010) "Kırgızcanın İçkilik Ağızlar Grubunda Birincil Uzun Ünlüler ve İzleri". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (Mart 2010), 251-268.

ATALAY, B. (1985) *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi I-IV*. Ankara: TDK Yayınları (=DLT).

BAKİNOVA, G. (1956) *Kırgız Tilinin Oş Govorloru*. Frunze: Kırgız SSR İlimder Akademiyası Til jana Adabiyat İnstitutu Basması.

BASKAKOV, N. (1967) *Russkko-Karakalpakskiy Slovar*. Moskva: Sovyetskaya Ensiklopediya (=RKS).

BASKAKOV, N., GARRIYEV B. vd. (1968) *Turkmensko-Russkiy Slovar. Türkmençe-Rusça Sözlük*. Moskva: Sovyetskaya Ensiklopediya (=TRS).

BASKAKOV, N., HAMZAYEV, M., ÇARIYAROV B. (1970) *Grammatika Turkmenskogo Yazıka, I. Fonetika i Morfologiya*, Aşhabad: Ilım.

BEKTAYEV, K. (1999) *Bolşoy Kazahsko-Russkiy Slovar*. Almatı: Altın Kazına (=KaRS).

BRENDEMOEN, B. (2002) *The Turkish Dialect of Trabzon. Their Phonology and Historical Development I-II*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

CLAUSON, G. (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press (=EDPT).

DMİTRİYEV, N. (1955) *Dolgiye glasnıye v turkmenskom yazıke. İssledovaniya po Sravnitelnoy Grammatike Tyurkskih Yazıkov, I. Fonetika*. Moskva: Nauka, 182-191.

DOERFER, G., TEZCAN, S. (1980) *Wörterbuch des Chaladsch (Dialekt von Charrab)*. Budapest: Akadémiai Kiadó (=WCh)

EKER, S. (2005) "Some Traces of Proto Turkic Primary Long Vowels in Kipchak Sources". *IACD International Journal of Central Asian Studies, Institute of Asian Culture and Development*, 10/1, 55-80.

ERCİLASUN, A. B. (1983) *Kars İli Ağızları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

ERDEM, M. D. (2008) "Anadolu ağızlarında görülen birincil ünlü uzunlukları üzerine". *Turkish*

Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 3/3 Spring, 502-562. (http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi9/0mdursunerdem.pdf)

GABAIN, A. M. (1950) *Alttürkische Grammatik*. Leipzig: Otto Harrassowitz.

HAMZAEV, M. vd. (1962*) Slovar Turkmenskogo Yazıka*. Aşhabad: İzdatelstvo Akademii Nauk Turkmenskoy SSR (=TDS).

HOUSTMA, M. Th. (1894) *Ein türkisch-arabisches Glossar. Nach Leidener Handschrift*, Leiden.

JANUZAKOV, T. (1999) *Kazak Tiliniŋ Sözdigi*. Almatı: Dayk Press (=KTS).

JOKI, A. J. (1953) *Wörterverzeichnis der Kyzyl-Sprache*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica

KARA, M. (1998) "Türkmen Türkçesinde Ünlüler". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 6 (Güz), 824-837.

KARINİYAZOV, N. T., BOROVKOV, A. K. (1941) *Uzbeksko-Russkiy Slovar.* Taşkent: İzdatelstvo Uzbekskogo Filiala AN SSR (=URS).

KİLLİ, G. (2004) "Hakas Türkçesindeki Ünlü Uzunlukları ve Oluşma Şartları Üzerine". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 1, sayı 1 (Kasım 2004), 42-54.

LEVİTSKAYA L. S. (1989) *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovı na bukvı "C, J, Y"*. Moskva: Nauka (=ESTYa/IV).

LEVİTSKAYA L. S., DIBO, A vd. (1997) *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovı na bukvı "K, Q"*. Moskva: Yazıki Russkoy Kulturı (=ESTYa/V).

LEVİTSKAYA L. S., DIBO, A vd. (2000) *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovı na bukvu "Q"*. Moskva: Yazıki Russkoy Kulturı (=ESTYa/VI).

LEVİTSKAYA L. S., DIBO, A vd. (2003) *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovı na bukvı "L, M, N, P, S"*. Moskva: Yazıki Russkoy Kulturı (=ESTYa/VII).

LIGETI, L. (1942) "Türkçede uzun vokaller". *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, 82-94.

MUKAMBAYEV, C. (2009) *Kırgız Tilinin Dialektologiyalık Sözdügü*. Bişkek: Manas Universiteti.

OSMONKULOV, C. (2009) *Dosçul Bala. Aŋgemeler Cıynagı*. Bişkek: Biyiktik (http://literatura.kg/articles/?aid=502)

PEKACAR, Ç. (2000) "Pamir Kırgız Türkleri ağzında aslî uzun ünlüler". *Bilig*, 14-Yaz, s. 75-85.

PEKARSKİY, E. K. (1959) *Slovar Yakutskogo Yazıka, I-III*, 2. İzdaniye. Yakutsk: Yakutskiy Filial Akademii Nauk SSSR (=SYY)

RÄSÄNEN M. (1969) *Versuch eines Etymologischen Wörterbuches der Türksprachen*. Helsinki (=VEWT).

SAAYA, O. (2005) *Dolgiye Glasnıye Tuvinskogo Yazıka (v Sravnenii Tyurkskimi Yazıkami Yujnoy Sibiri i Mongolskimi)*, Avtoreferat na soiskaniye uçenoy stepeni kand. nauk, Novosibirsk.

SEVORTYAN E. V. (1974) *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovı na Glasnıye*. Moskva: Nauka (=ESTYa/I)

SEVORTYAN E. V. (1978) *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovı na bukvu "B"*. Moskva: Nauka (=ESTYa/II)

SEVORTYAN E. V. (1980) *Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov: Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovı na bukvı "V, G, D"*. Moskva: Nauka (=ESTYa/III)

ŞÇERBAK, A. M. (1970) *Sravnitelnaya Fonetika Tyurkskih Yazıkov*. Leningrad: Nauka.

TEKİN, T. (1995) *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg

TENİŞEV, E. (1968) *Tuvinsko-Russkiy Slovar*. Moskva: Sovyetskaya Ensiklopediya, 1968.

TENİŞEV, E., A. DIBO, ed. (2006) *Sravnitelno-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov. Protyurkskiy Yazık - Osnova. Kartina Mira Protyurkskogo Etnoso Po Dannım Yazıka*. Moskva: Nauka (=SIGTY)

TUNA, O. N., (1960) "Göktürk yazılı belgelerde ve Uygurcada uzun vokaller". *Türk Dili*

Araştırmaları Yıllığı - Belleten 1960, 213-282.
VERBİTSKİY, V. İ. (1884) *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka*. Kazan: İzdatelstvo Kazanskogo Universiteta
YUDAHİN, K.K. (1995) *Kırgızça Orusça Sözdük*. Bişkek: Şam (=KRS)

Rysbek Alimov

Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Adres: Mardin Artuklu Üniversitesi Yenişehir Yerleşkesi, Diyarbakır Yolu Yenişehir Mardin. Tel : +90 507 719 2369 Fax : +90 482 213 4004. E-posta: alimoff@gmail.com

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 10 Haziran 2012
Yayına kabul edildiği tarih: 16 Ekim 2012
E-yayın tarihi: 3 Kasım 2012
Çıktı sayfa sayısı: 19
Kaynak sayısı: 44